

DANSKE BOGSAMLERE OG SPANIEN
NOGLE SNIT
GENNEM DET KONGELIGE BIBLIOTEKS BOGBESTAND
AF
KNUD BØGH

På taget over Det kongelige Biblioteks første bygning stod oprindelig to forgyldte træfigurer, som til den ene side så over Københavns Slot og til den anden side ud over havnen. Det var krigens og visdommens guder, Mars og Minerva. Længe modstod de to figurer vejrliget og symboliserede, hvad der gemte sig under taget: arsenalet i bunden af huset og salene med kunstkammer og bibliotek i de øvre etager. Forening af kundskab og tapperhed (*sapientia et fortitudo*) var et af Renæssancens fyrsteidealer. Denne tanke havde fundet sine stærkeste udtryk i Spanien, f.eks. hos Cervantes. Der skal viden og lovgivning til at styre en stat, og det falder under de lærdes herredømme, siger Don Quijote: Uden magt ingen lovgivning, for staterne forsvare sig og kongerigerne hævder sig kun ved våben; de beskytter stæderne, sikrer vejene og renses havet for sørøvere. „Mennesket, mine børn, kan kun ad to veje nå til rigdom og ære: den ene er videnskabernes, den anden krigshåndværkets“ (I,32 og II,6).

Det spanske imperium var til langt op i 1600-tallet Europas hovedmagt, beherskede Middelhavet og det sydlige Atlanterhav. Dets skønlitteratur, dets kartografi og bøger om nautik var stadig respekteret, og længe var det toneangivende i politik og diplomati, som det følgende vil give eksempler på. Selvom Spaniens politiske væld var i aftagende, blev dets bøger læst og påvirkede endnu mange. I sin afhandling om Joachim Gersdorffs bogsamling giver Carl S. Petersen eksempler på, hvor dygtige danske adelsmænd var til at udtrykke sig på det spanske tungemål. Som en selvfølge skrev Spaniens gesandt i Danmark Rebolledo på sit eget sprog til den kgl. kansler Chr. Thomesen Sehested, diskuterede sit lands bogproduktion med ham eller med oversekretær Otte Krag, hvis kyndighed heri han berømmede. Den senere forstander for Akademiet i

Karel van Mander malede i 1650'erne to portrætter af Laurids Ulfeldt. Den første tid var de på dennes ejendom Harridslevgård syd for Bogense, derpå i Østrig indtil 1955. Nu på Frederiksborg. Det ovale portræt (48,5 × 16,5 cm) med blå baggrund gengives her efter foto fra Frederiksborgmuseet

Sorø, Just Høg, måtte engang på Christian IV's vegne improvisere en svartale på spansk.¹⁾ Som fransk senere blev alle dannedes sprog, var spansk dengang det, som alle diplomater og verdensmænd måtte tilegne sig.

Joachim Gersdorff og Ulfelderne

Da rigshofmester Gersdorff døde 1661, efterlod han testamentarisk sin bogsamling til kongen, den største af de tre samlinger, som blev grundlaget for Frederik III's bibliotek. Det var en naturlig sag, at den var rig på bøger om Spanien, dets historie og geografi, dramatikere som Lope de Vega, hans *Comedias* fra 1609, folkløse, visesamlingen *Cancionero*, Mal Laras omfattende samling af spanske ordsprog *Filosofia volgar* (1568) og andet. Catalaneren Ramón Lull's forening af magi og aritmetik har sikkert fundet læsere på slottet, snarere end de gamle udgaver af mystikere som Luis de Leon eller den hellige Teresa. Den blinde Salamanca-professor Francisco de Salinas: *De musica libri septem* (1577), et hovedværk i spansk og europæisk musikhistorie, ved man, blev udlånt herfra og benyttet af Hans Mikkelsen Ravn til dennes kompositions-lære og danske musikhistorie. Carl S. Petersens optælling af rigshofmesterens bibliotek viser, at mens han ejede 537 bind på italiensk, var samlingens spansk- og portugisisk-sprogede oppe på ialt 624, et højt tal i forhold til de andre grupper på nationalsprogene.

Som højtstående embedsmand havde Gersdorff visse muligheder for at sætte underordnede igang med at skaffe sig bøger. Det gjaldt bl.a. Peder Resen, der i sin ungdom havde været i Spanien og erhvervet bøger dernede. Men hjemme blev han – meget mod sin vilje – presset af rigshofmesteren til at afstå dem. Med dennes bøger indgik de i kongens store samling og blev således sparet for at dele skæbne med Resens andre bøger, der brændte på Universitetsbiblioteket.²⁾

Gersdorffs samtidige og hans politiske modspiller var Corfitz Ulfeldt, som tilhørte en familie hvis medlemmer både var vidtberejste og store samlere af bøger. Det gjaldt Corfitz såvel som hans bedstefader, fader og mange brødre. Ellen Jørgensen har gjort opmærksom på en bogliste, som rigskansler Jakob Ulfeldt d.y. (1567–1630) udfærdigede kort før år 1600.³⁾ De deri nævnte 100 bind kan opfattes som idealet for, hvad der burde være i en adelsmands bogsamling, bestemt til daglig brug: *Catalogus Librorum usui quotidiano destinatorum*, som den hed. Det spansksprogede indslag er stærkt, bl.a. militære håndbøger som Diego de Alaba: *El perfetto capitán instruido en la disciplina militar y nueva*

No se puede decir¹²⁷
nacido, quien por
si solo nació.

Christen
Thomesen
Sehested
4 Aug: 1636

Christian IVs kansler Christen Thomesen Sehested brugte tit spanske sentenser. Således skrev han 1636 denne i en stambog til Laurids Ulfeldts søster Elsebeth (Thott 560, 8vo): Man kan ikke sige, at den er født (nacido), som kun fødes (nació) for sin egen skyld

ciencia de la artilleria, ordbøger og skønlitteratur som Vocabulario en Espannol, Celestina Hispanice, det meget læste roman-drama om ulykkelig kærlighed, som i vore dage ofte er fremført på teatret. El Cortesano, traduzido por Boscan en volgar Castellano, viser, at en dansker dengang foretrak at læse en italiensk klassiker, Castigliones bog om hofmanden, på spansk. Otto Walde har vist, hvordan Jacob Ulfeldt d.y. rundt omkring i sine bøger har noteret, hvor og hvornår de er købt, så man til tider dag for dag kan følge hans rejseruter.⁴⁾ Allerede som 18-årig købte han i december 1585 bøger i Jena, siden i Basel, Genova, Rom og Padova. Men de fleste antegnelser stammer fra hans besøg i Spanien 1595-96, hvor han i Madrid, Sevilla, Salamanca og Cordoba købte meget spansk, bøger der blev i slægten, som det vil fremgå. Man

havde råd til at sende de unge familiemedlemmer ud på dyre rejser. Der købte de dyre bøger som kastede lys over de pågældende lande, deres sprog, topografi, skikke og statslige indretninger. Når rejsen var forbi, kunne man gennem den hjembragte skat repetere det oplevede og ud-dybe sin saglige viden, blive en nyttig tjener for staten.

Andre rejste og købte bøger for at blive kyndige på andre områder. Lægen Otto Sperling (1602–81) var knyttet til Corfitz og Leonora Christina Ulfeldt og delte deres skæbne. I 1640–41 fulgte Sperling som læge en diplomatisk mission til Spanien. Han var en bogglad og ihærdig samler, opsøgte de lærde i landet og besøgte biblioteker, som det fremgår af hans rejseberetning, der er oversat og udgivet af Emil Gigas og yderligere gjort levende af Harald Ilsøe.⁵⁾ De mange bogladebesøg tegnede også hans rejserute: La Coruña, Valladolid, Madrid. Her opsøgte han den bekendte lærde jesuit I. E. Nieremberg, der forærede ham tre af sine værker, ligesom andre spaniere gjorde overfor denne fremmede, hvis iver ikke kunne andet end vinde dem. Han indsamlede mineraler, frø, planter og frugter (hvoraf nogle endte i Ole Worms museum). I Sevilla havde boghandlerne ikke videnskabelige bøger, men hos en apoteker fandt Sperling litteratur om, hvordan man kunne lave chokolade af kakao, og desuden en bog om chokolade anskuet som et spørgsmål om moral. Escorial-biblioteket blev en oplevelse: „jeg blev helt forskrækket, da jeg trådte ind i det vidtstrakte lyse gemak og så mængden af bøger“. Her fik han lov til at gennemse et illumineret håndskrift med Francisco Hernandez' amerikanske naturhistorie: „Det forekom mig, at jeg kom ind i en ny verden, da jeg gennembladede disse bøger“. Meget fik Sperling altså læst og set, inden han endte med at sidde sytten år i Blåtårn.

Laurids Ulfeldt (1605–59) blev ikke en uheldsvanger figur i landets historie som den yngre broder Corfitz, men bevarede sit gode navn både som embedsmand og bogsamler. I lighed med sine mange brødre havde han rejst og studeret i de unge år, varetog derpå mange hverv i administrationen. Men bøger var og blev hans inderste interesse. Flere medlemmer af slægten, bl.a. to brødre, døde i en ung alder. De havde også været samlere og havde arvet bøger fra bedstefaderen og faderen, Jacob d.æ. og d.y. Så det blev en god samling, der endte i hænderne på Laurids Ulfeldt. Da Svenskekrigen havde ruineret ham, så enken sig nødsaget til at udbyde familiens store bogsamling til salg. Inden den planlagte auktion, der foranledigede den trykte katalog, blev biblioteket købt 1662 af Frederik III, og samlingen blev således et af fundamenterne for det nuværende kongelige Bibliotek.⁶⁾

Laurids Ulfeldts samling var et lærd bibliotek med mange latinske

tekster og på samme tid godt forsynet med tidens mere aktuelle litteratur på de nyere sprog. Af dets 2.600 bind var godt og vel et par hundrede på spansk eller behandlede emner, der vedrørte den pyrenæiske halvø. Der er ordbøger, bl.a. Nebrijas *Dictionarium latino-hispanicum* (Madrid 1622), grammatikker og vejledning i at skrive breve på sproget: *Estilo y methodo de scrivir cartas missivas y responder como convienne* (1615). Skønlitteraturen er rigt repræsenteret gennem *Celestina*, Cervantes, Lope de Vega (dog intet af hans dramaer), Montemayors hyderoman *Diana* (i hele tre eksemplarer), *Lazarillo de Tormes* og de mange andre *picaro-romaner*, der fortalte om vandrende gavytve. Som den første i oktavrækken står den lille bog om Haltefanden, som studenten lukker ud af flasken og til gengæld får vist, hvad der foregår under husenes tage, som Haltefanden løfter af: *El Diablo coiuelo. Novela de la otra vida* (Madrid 1641). Spaniens topografi og historie kommer til sin ret i talrige folianter, bl.a. i den om en af landets sidste triumfer, belejringen af Breda: *Sitio de Breda por Herman Hugo* (Antwerpen 1627) – den sejr Velazquez også fejrede i sit store maleri med lanserne.

Legenden om spaniernes grusomme behandling af Sydamerikas indfødte findes naturligvis repræsenteret i et nordeuropæisk protestantisk bibliotek: *Tyrannies et cruautez des Espagnols commises en Indes* (Rouen 1630). Ligeledes Th. Campanella: *De Monarchia Hispanica* (Amsterdam 1641), en lille sag, let at gemme i en lomme. Forfatteren havde længe opholdt sig i det spansk regerede Syditaliens fængsler og gav nu en beskrivelse af de politiske forhold i det imperium han måtte flygte fra. Filip II's statssekretær og favorit Antonio Perez var også flygtet. Han vendte sig mod sin konge og skrev fra udlandet *Cartas og Relaciones*, som skånselsløst blottede spansk enevælde, afsløringer der vakte dyb interesse i de europæiske lande. Talrige eksemplarer er tilstede i den ulfeldtske bogsamling.

Naturligvis mangler der ej heller forsvarsskrifter for den spanske stormagt. Der kunne jo være en anden sandhed om Antonio Perez end den han selv fremstillede; meget andet kunne siges om kristendommens rolle i det politiske liv, f.eks. P. Ribadeneiras fremstilling af *Las virtudes del Principe Christiano* (1579). Den står i katalogen i to eksemplarer, og kort efter kommer Claudio Clementes bog, der på ægte spansk vis skærer halsen over på Machiavelli: *El Machiauellismo degollado* (1637). Også hertillands tog man afstand fra den italienske magtteoretiker. Alt i alt var dette ret en bogsamling for unge adelsmænd, in casu Ulfelderne, der ønskede at tjene deres land på høje poster og var begærlige efter at vide, hvad der i denne stormagt i Syden blev anset for god statskunst.

Cornelius P. Lerche, gesandt og bogsamler

I 1650 blev Cornelius Pedersen Lerche udnævnt til dansk resident i Madrid, hvor han repræsenterede landet i to perioder, 1650–55 og 1658–62. Han var søn af en borgmester i Nyborg og havde tidligere rejst i Spanien. Han skulle varetage Danmark-Norges handelsinteresser og presse på for at få erstatninger for spanske opbringelser af skibe. Han skaffede tilsagn om betaling af 364.000 rigsdaler, et meget fint diplomatisk resultat, skriver C.O. Bøggild-Andersen. Efter den megen modgang var den svækkede stormagt måske blevet til at tale med. Men en gesandt havde dengang også andre pligter. I rigshofmester Gersdorffs papirer er fundet et brev, hvoraf fremgår at den store bogsamler hjemme i København havde pålagt Lerche at få hjemsendt en ladning bøger. Den havde allerede ligget halvandet år hos en dansk konsul i den spanske havneby San Lucar for at vente på en gunstig fart gennem den engelske kanal. Men da denne blev usikker for spanske skibe, måtte Lerche omdisponere hele sagen og i stedet finde en neutral skibslejlighed med salt fra Cadiz til Hamburg. Han beklager forsinkelserne overfor sin chef. Fra et land som Spanien med de lange transportveje kunne det være besværligt at erhverve bøger.⁷⁾

Lerche var ikke alene en dygtig gesandt, men også selv en stor bogsamler, der tilmed havde den fordel at være på stedet, når det drejede sig om landets egen bogproduktion. I sin bog om Det kongelige Bibliotek fremhæver Werlauff dets „Rigdom i den gamle spanske Litteratur“, og at den for en del skyldes indkøb på auktioner efter danske gesandter i Spanien.⁸⁾ Efter Lerches død blev hans bøger solgt i 1682. Af auktionskatalogen fremgår, at samlingen omfattede ca. 3.200 bind.⁹⁾ Som en naturlig forudsætning for hans diplomatiske arbejde indeholdt den meget om Spaniens historie, topografi, de ledende personligheder, lovgivning, beretninger om stændermøder i spanske provinser, oprørsbevægelserne i Portugal og Catalonien efter 1640, spaniernes syn på Tredivårskrigen og Gustav Adolf, o.s.v. Det er en bogsamling som i lighed med den ulfeldtske belyser den pyrenæiske halvø fra alle sider. Der er religiøse tænkere som Luis de Leon og Luis de Granada, som det dengang var en naturlig sag at læse også for en verdensmand, der ønskede at kende både idealer og realiteter. Sammen med *El Principe perfetto en la guerra y en la paz* (1640) stod Juan de Marianas omstridte bog om retten til at dræbe konger. *Advertencias para Reyes, Principes y Embaxadores* (Madrid 1643) var nyttig for en diplomatisk udsending, der ved dette hof fik rige muligheder for at studere, hvordan strenge ceremo-

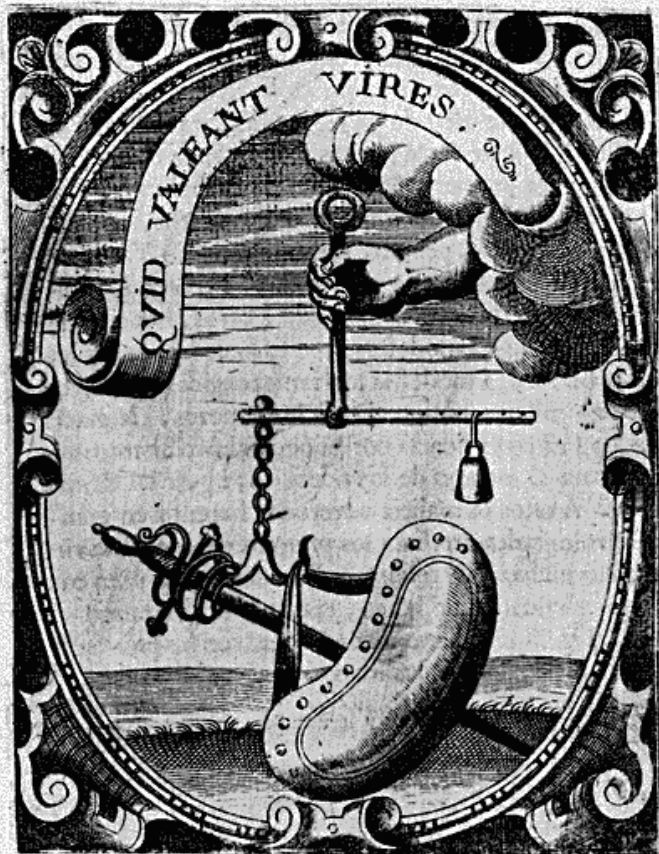
nier, respekt for rangfølge og et ærbødigt sprogbrug er med til at fremme den politiske disciplin. En from kristen og kyndig gesandt skal vide, hvordan han dækker sig til alle sider, også fra oven.

Spaniernes verden set gennem bøgerne

De spanske afsnit af Det kongelige Biblioteks bogbestand afspejler både landets store tid og dets begyndende opløsning omkring 1640. Spanien havde fået fodfæste i Frankrig, Nederlandene og Italien og havde længe kujoneret de omgivende lande. Den dominerende skikkelse Conde Duque de Olivares ønskede at skabe ensartethed i de så forskellige lande og provinser: Una ley, un Re, una moneda (én lov, én konge, én mønt) var det løsen, han gennemførte med hård hånd. Mens hans modspiller, kardinal Richelieu forblev kølig i alle sine gerninger, var denne spanier en heftig og opbrusende mand fra Andalusien, havde det barokke magtmenneskes alle ydre kendetegn, som det ses på Velazquez' billeder af ham: Som han står med kommandostav eller sidder på den springende hest.

Det gik det spanske verdensrige på samme måde som vore dages sidste europæiske imperium: Randstaterne faldt fra. Da regeringen i Madrid spændte skruen for stramt, rejste befolkningerne i Nederlandene, Catalonien og Portugal sig til oprør. Det var ikke de fjerne kolonier, men de nære som faldt fra i de dage, og som bekendt lykkedes det både Nederlandene og Portugal at opnå deres selvstændighed. Olivares' overanstrengte krigspolitik medførte snart hans fald.

For den danske udenrigspolitik var det en simpel nødvendighed at følge med i, hvem der var i opgang og hvem i nedgang, skaffe sig rapporter og bøger om den skiftende magtbalance. Hvilken magt skulle man støtte, og hvilken var det klogt at lægge afstand til? Derfor er Det kongelige Bibliotek blevet velforsynet med 1600-tallets dengang aktuelle litteratur. F.eks. står der i katalog 13,-386, folio, tre samlebind, indbundet i pergament, der indeholder mangfoldige større og mindre tryk om spansk finansvæsen, pengenes værdi, møntforhold, forordninger, kronens rettigheder i de forskellige provinser, om havne, vagttårne og veje ved kysterne. Der står også aktuelle pjecer, f.eks. G. Sala: Proclamacion Catolica a la Majestad piadosa de Felipe el Grande (1640), eller folianter som Saavedra Fajardo: Idea de un principe politico-christiano representado en cien empresas (1640), altså en kristen fyrstes egenskaber fremstillet i 100 emblemer. Forfatteren har været Spaniens repræsentant under fredsforhandlingerne i Münster, der førte til Tredive-årskrigen

TOdas las Potencias tienen fuerzas limitadas, la ambición infinitas, vicio comun de la Naturaleza humana, que quanto mas adquiere mas desea, siendo vn apetito fogoso, que exala el corazon, i mas se ceba, i crece en la materia, à que se aplica. En los Principes es mayor,

Saavedra Fajardos værk med 100 emblemer (empresas) indeholdt mange gode råd til tidens magthavere, således ovenstående om nøje at afveje og vurdere både sine egne og fjendens kræfter (vires). Thi alle magter, står der i den følgende spanske tekst, har begrænset formåen, men endeløse ambitioner

ophør 1648, og denne foliant, sagde han, var frugten af 34 års erfaringer ved Europas hoffer. Saglighed og propaganda veksler således fra bog til bog.

Ikke mindst de mange skrifter, som bestred Spaniens storhed og retigheder, havde interesse i København. Tilskrifter i margin tyder på, at de blev læst. De polemiske pjecer der udkom i Portugal og Catalonien havde alle brod mod centralmagten i Madrid. Jos. Carroca opregnede 1641 de ulykker, som Olivares havde bragt over landet, og fornægtede hans ret til at påtvinge de frie randstater een lov, een konge. Francisco Quevedo, polemisk skribent og politisk agent, afbrød sit samarbejde med den mægtige Olivares og blev hans modstander. I den danske konges bogsamling stod ligeledes en bog med „modgift mod bagtalelser“: Nicandro o Antidoto contra las calumnias (1643), som Olivares udsendte, da han var styrtet fra magten: Han havde i det mindste ikke krænket Guds lov og forrådt troen – som den franske kardinal havde gjort, da han allierede sig med protestanterne. Den spanske statsmands kamp overfor Richelieu var nu ikke uden patos. Den engelske historiker J. H. Elliott skrev i 1984 en bog om de to magthavere, hvori han forsvarede den bryske spanier, der havde et portræt af sin franske modstander i sit arbejdsværelse. Deres spioner indberettede trofast om den andens færden og planer. De var, siger Elliott, som to katte der sidder og holder øje med hinanden.

Som det fremgik af det citerede titelblad til Salas bog havde man på et tidspunkt proklameret Filip IV af Spanien som Felipe el Grande. Det var sandt, sagde Quevedo, for det spanske rige var blevet stort og dets konge stor på samme måde som et hul i jorden bliver større, jo mer man fjerner derfra. Selv denne sarkasme blev de spanske magthavere ikke sparet for.

I de tider var bogen som vejleder i alle forhold højt i kurs. Man havde ubegrænset tillid til at alt kunne læres ved læsning: Man kunne læse sig til at blive digter, danser, taler, helgen, politiker, fyrste, hofmand eller verdensmand. Således stod i den danske konges bogsamling de første tryk af den spanske jesuit Baltasar Graciáns bøger om tidsalderens idealtyper: *El héroe* (1637), *El politico* (1640) og den tredje, der skildrede idealet af en verdensmand: *El discreto* (1646). Her kunne den ærgerrige lære at være beslutsom, handlekraftig, hensynsløs, illusionsløs, men også storsindet, når dét lønnede sig. Alle ens tanker skal være beregnet og personligheden bygget op som et kunstværk. Schopenhauer var en stor beundrer af denne spanier og oversatte de 300 maximer, hvori forfatteren forelagde essensen af sine råd, det såkaldte håndorakel, *Oráculo*

COMPENDIO

DEL ARTE DE NAVEGAR,

del Licenciado Rodrigo Çamorano,
Cosmografo y Piloto mayor
de su Magestad.

*CATEDRATICO DE
Cosmografia en la casa de la Contratacion
de las Indias.*

* * *

CON PRIVILEGIO.

IMPRESSO EN SEVILLA
en casa de Ioan de Leon.

Año,

1588.

Ovenstående spanske navigationsbog fandt sin egen vej til Danmark, idet den efter opbringelsen af et spansk sørøverskib blev overtaget af Jens Munk, den senere ishavsfarer. På bagsiden af forpermen skrev han: Denne bog ejer Jenss Munk udi sin tid og haver jeg den bekommet under Kandeness i kaptajn Mendozas skib den tid vi blev ham mægtig den 16. juni 1615

manuál y Arte de prudencia (1647), som stadigvæk står på reolen i sit uanselige førstetryk, en virkelig håndudgave i et lommeformat, der er så smalt, at den kan være i en snæver brystlomme.

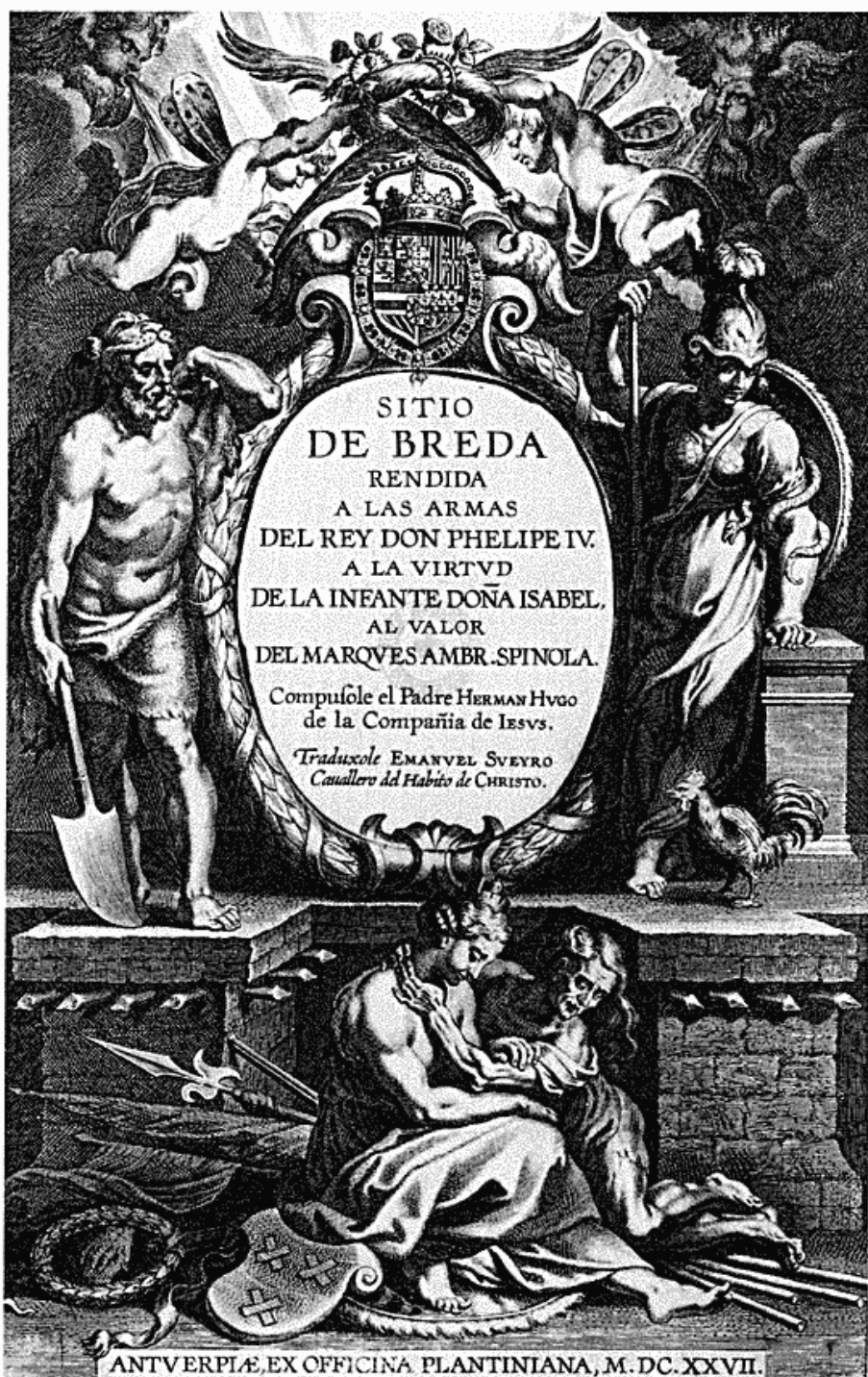
Det gamle motto Sapiencia et fortitudo har hos denne pessimist ikke mere den gamle klang af fanfare, men af en mørkere menneskekundskab som ikke var fremmed for Frederik III og hans rådgivere. Også de ville gerne læse om, hvordan de skulle beherske deres omgivelser og udøve myndighed, natural imperio.

„Criticón d’Gracián“ står der med stor skrift nedover ryggen på det hvide pergamentbind med dette spanierens mest ærgerrige værk (1651). Det foregreb senere tiders dannelsesroman ved at fortælle om to unge menneskers rejse gennem den tids forestillingsverden, fra en øde ø i Atlanterhavet til det mondæne liv i Madrid og Rom. I Calle de Toledo køber de bøger, men de bedste ville boghandleren ikke afstå. Der er mange scener fra landets dagligdag, men da det ikke blot er en picaroroman, føres man ind i tankevækkende møder med allegoriske skikkelser, med en figur hvis vinger kan løfte den mod stjernerne, omend lænker tynger den til jorden. I Intethedens hule (Cueva de la Nada) forsvinder alle de, som kunne have udført noget værdifuldt med deres liv, men ikke gjorde det. Fra en af Roms høje ser de Tidens hjul vende sig med forandring og med gentagelse.

Moldenhawer, professor og slavehandler

I løbet af 1700-tallet gik det op for de ledende i Spanien, at nu var det på høje tid at vende ryggen til fortiden og komme i gang med nogle af de fornyelser, der allerede havde fundet sted i Mellemeuropa. Inden D.G. Moldenhawer (1753–1823) i 1788 blev udnævnt til chef for Det kongelige Bibliotek, havde han foretaget to mangeårige rejser til Spanien. De fandt begge steder i 1780'erne og på dem fik han et godt kendskab til dette stivnede og farverige samfund, men også forbavsende god føling med de fremskridtsvenlige kredse. Emil Gigas' bog fra 1904, „Spanien omkring 1789“, bygger på Moldenhawers optegnelser fra de to rejser. Det første besøg var i stil med tidens lærde rejser, hvor man opsøgte ligesindede, samlede stof på de fremmede biblioteker, katalogiserede og kollationerede bibler – en bibelkritisk rejse som det hed.

På modstående side: Blandt Laurids Ulfeldts bøger var en foliant med Herman Hugos beskrivelse (1627) af Bredas erobring, kendt fra Velazquez' maleri

SITIO
DE BREDA
RENDIDA
A LAS ARMAS
DEL REY DON PHELIPE IV.
A LA VIRTVD
DE LA INEANTE DOÑA ISABEL,
AL VALOR
DEL MARQVES AMBR. SPINOLA.

Compufole el Padre HERMAN HUGO
de la Compañia de Iesvs.

*Traduxole EMANVEL SVEYRO
Cauallero del Habito de CHRISTO.*

ANTVERPIÆ, EX OFFICINA PLANTINIANA, M. DC. XXVII.

Under rejsen var Moldenhawer blevet udnævnt til professor i teologi ved Københavns Universitet, hvor han skulle komme til at holde meget besøgte forelæsninger om moral og dogmatik. Det fremgår af hans rejse-notater, med hvilken iver og dygtighed han samlede bøger og manuskripter, opsøgte boghandlere, antikvarer og gik på bogauktioner. Indkøbene, både på første og anden rejse, var alsidige: bøger og dokumenter der kaster lys over spanske samfundsforhold som handel og landbrug, minedrift og transport, landets historie. Moldenhawer var stærkt interesseret i alt hvad der vedrørte Spanien. Han købte på egne vegne, var endnu ikke professionel bibliotekar, men en forsker der samlede stof til sine studier, f.eks. hvad der var til at opdrive om den spanske inkvisition. Ad søvejen blev de mange bogkister sendt til Danmark. Ved ejerens død bestod samlingen af 11.596 numre. Håndskrifterne blev i to donationer overdraget til Det kongelige Bibliotek, der også fik lov at udtage hvad det manglede af de trykte bøger, før de gik på auktion. Gustav Henningsen har beskrevet de dele, der vedrørte inkquisitionens historie, som ejeren havde været specialist i, uden dog at have nået at udnytte sine samlinger.¹⁰⁾ Men det har andre, siger Henningsen. Takket være ham ejer biblioteket „en af verdens fineste samlinger af ældre inkvisitionslitteratur ... og enkelte tryk synes endda at være unica“. Med donationen indgik også materiale omkring den ovenfor omtalte Gran Privado del Rey Phelipe IV, hertugen af Olivares. Også håndskrifter af Quevedos satirer mod den samme statsmand havde Moldenhawer erhvervet.

Moldenhawers anden rejse til Spanien havde et mere specielt formål. Det dansk-guineiske handelselskab stod på fallittens rand, og finansminister Schimmelmänn (der var en af selskabets direktører) havde planer om en byttehandel, som skulle redde selskabet. Da Moldenhawer havde gode forbindelser i Spanien, blev han sendt til Madrid. Officielt skulle han studere og købe bøger, mens han førte hemmelige forhandlinger. I de danske besiddelser på Guineakysten var en negerbefolkning, som man fra spansk side var interesseret i at erhverve, og man tilbød den danske udsending at købe 3.000 neger-slaver, til indskibning fra de danske forter, bl.a. „750 Dreng mellem 10 og 14, 300 Negerinder mellem 14 og 25 Aar og 450 mellem 10 og 14“, beretter Gigas i en senere afhandling.¹¹⁾ Desværre for det danske kompagni blev handelen ikke til noget, og det gik fallit. – Fordi en mand var professor i teologi og fortolkede bibelen for kommende præster, er det jo ikke en selvfølge, at han selv har været tilhænger af de 10 bud eller selv har haft et evangelisk sindelag. Da Gigas første gang skrev om denne Spaniensrejse, var det

ham en gåde, hvad Moldenhawers såkaldte diplomatiske mission gik ud på. Papirerne desangående havde siden 1823 „henligget ubemærkede i en gammel Chatolskuffe på Det kongelige Bibliotek, hvor overbibliotekar H. O. Lange tilfældigt fandt dem for ikke længe siden“, kunne Gigas tilføje i 1909. Lange ejede en anden etos, og man havde gerne set hans ansigt, da han fik øje på den korrespondance hans store forgænger havde haft med de spanske opkøbere.

Også fra denne rejse fik kommissær Moldenhawer værdifulde bøger og dokumenter med sig hjem. Han var en kender af landets indre forhold og dets bogproduktion, havde med egne øjne set hvor svært det var at gennemføre reformer. Spanien havde i sin store fortid skænket Europa et nyt kontinent og alt hvad dermed fulgte, men allerede indenfor Moldenhawers levetid forlod de fleste sydamerikanske kolonier deres moderland. I den instruks, der i hans tid som leder af Det kongelige Bibliotek blev lagt til grund for dets anskaffelser, blev det udtrykkeligt foreskrevet, at bøger fra de sydlige lande, Spanien og Italien, måtte vige for den franske, tyske og engelske bogproduktion. Staterne syd for Pyrenæerne var trådt i baggrunden.

Ryegaard-præsten

Det var ikke kun i de gode gamle dage, at meget store bogsamlinger kom ud på markedet. Det kunne også ske i 1800-tallet. Præsten C. N. Hellemann (1811–84), der var søn af forpagteren på Ryegaard øst for Holbæk, var både belæst og sprogkyndig. Digter var han ligeledes og sluttede tit en søndagsprædiken med et af sine egne digte. I en sognebeskrivelse fortælles, at han havde ligtaler til tre priser: 2, 5 og 10 rigsdaler.¹²⁾ Da han døde, stod der i Rye præstegård en bogsamling på næsten 11.000 bind. De blev solgt på auktion hos Chr. Hee „i Niels Juelsgade Nr. 6 Tirsdag den 3. Nov. 1885, Formiddag Kl. 10 og Eftermiddag Kl. 5.“ Salgskatalogen var på 244 s., og boghandler Lynges arbejds eksemplar er bevaret på Det kongelige Bibliotek (sign. 51,-123,8^o). Det var en meget alsidig samling med store grupper indenfor historie, topografi og rejser, teologi og filosofi, sprogvidenskab, litteraturhistorie og skønlitteratur.

Men stærkest var samlingen i det spanske, hvoraf der ikke er få af de gamle tryk fra 1600-tallet. Man undrer sig over, at det uden for de store bogcentre og på det tidspunkt har været muligt at erhverve bøger som H. Nuñez: *Refranes y proverbios en Romance* (Madrid 1621), L. Cabrera de Cordova: *Don Felipe II* (Madrid 1619), *Don Pablo de Espino-*

sa: *Historia y grandeza de la gran ciudad de Sevilla* 1–2 (Sevilla 1627), *Franciscus de Ubeda: Die Landstörtzerin Justina* (Frkft. 1646), *Lazarillo de Tormes* (Paris 1660). Prisen for denne synes at have været 50 øre, samme pris som for *Campanella: De monarchia Hispaniæ* (Antwerpen 1633).

Hellemanns samling blev til under den danske og tyske romantiks bedste tid, og det mærkes på de mange værdifulde oversættelser og gendigtninge fra spansk. Det må være ved denne lejlighed, at en mængde tekstudgaver og monografier er indgået i det store bibliotek på Slots-*holmen*, f.eks. *Floresta de rimas antiguas castellanias* 1–3 (Hamburg 1821–25), pris 4 kr., tryk med tekst eller oversættelser af *Celestina*, *Alarcon* (1865), *Gongora* (Halle 1767), *Der Graf Lucanor nach dem Alt-Spanischen von J. v. Eichendorff* (Berlin 1843), den nyopdagede *Ramon de la Cruz* på spansk og fransk. Og naturligvis er de store dramatikere der: *Calderon med Geistliche Festspiele* eller hans *Autos sacramentales, allegoricos y historiales* (Madrid 1759–60), købt for 11 kr. Man må huske, at *Calderon* inspirerede både tyske og danske digtere, både en *J.L. Heiberg* og *Grillparzer*, og *Lope de Vega* blev anset for at være *Shakespeares* jævnbyrdige. *Heiberg* påstod tilmed, at „Spanien er den romantiske Poesies Fødeland og Vugge“.¹³⁾

Resultatet af denne bogauktion var man tilsyneladende såre tilfreds med på biblioteket, for i sin årsberetning skrev *Chr. Bruun* om *Hellemanns* samling: „Imod Sædvane indeholdt denne gejstlige Mands Bibliothek en saadan Række af æsthetisk Literatur, tydsk, fransk, engelsk, italiensk og navnlig spansk, hvis Lige ikke i mange Tider er bleven seet i Danmark i nogen privat Mands Eje. Det store kongelige Bibliothek benyttede derfor Lejligheden til at gjøre en god Høst af disse Bøger“.¹⁴⁾

Et pragtværk indbindes

I årsberetning for den følgende periode meddeler *Chr. Bruun* tal for, hvor meget der er blevet indbundet indenfor de forskellige formater, og fremhæver her et stort spansk værk: *Monumentos arquitectonicos de España* 1–8 (Madrid 1859–85). De står i dag med betegnelsen A 439, blandt storfolianterne (fol. max.), indbundet i oaseged med otte rygge sorte som kaffe, og selv eet bind er næsten ikke til at flytte for een mand. Det er begyndelsen til et ærgerrigt forsøg på at registrere alle Spaniens mindeværdige bygningsværker, deres arkitektur, facader, opstalter, interiører og inventar. Hvert blad har en højde af 3/4 meter og tilsvarende bredde, teksten står i to rummelige spalter på fornemt karton. Stikkene

varierer mellem skarpe og slørede tryk efter behov. Calcografia nacional's farvetryk overgår vore dages og er i stand til at genskabe materialernes karakter, enten det er mosaik, en marmorflade, et stykke udskåret træ, en ædelsten eller det blanke i en metalflade. Det var ikke sært, at overbibliotekar og bogbinder opfattede værket som et bogligt monument og forstod at det fortjente særbehandling. Som en prøve på, hvor omhyggeligt man i hine gyldne tider kunne tillade sig at arbejde med bøger, aftrykkes her en side af bibliotekets årsberetning:

„Blandt de udførte Bogbinder-Arbejder er der et, som fortjener at omtales. Bibliotheket ejer det udmærkede og i kunstnerisk Henseende overordentlig skjønt udstyrede Værk: Monumentos arquitectonicos de España. Det er desværre ikke blevet fuldført, og den sidste Levering af det, Nr. 89, udkom Aaret 1885. Værket bestaar af en Række Monografier, nogle saa store at de danner hele Bøger, andre meget smaa, kun indeholdende faa Blade Text og et Par Tavler. Fra Udgiverens Side er der ikke givet nogen Vejledning til Indbindingen og der er heller ikke leveret Bind = Titelblade og Indholdsfortegnelser, og man stod følgelig usikker om, hvorledes Værket skulde behandles, for at kunne blive tilgængeligt uden at lide for meget. Bibliotheket var nu saa heldigt at faa Lejlighed til at se, hvorledes en engelsk Boghandler havde fordelt Leveringerne til at danne Bind; han havde imidlertid ingen Titelblade, og havde kun en samlet Oversigt over Monografierne fordelte i 8 Bind, trykt paa et eneste Blad, og hans Fremgangsmaade kunde derfor kun indirekte blive til Nytte. Bibliotheket brugte nemlig hans Fordeling, men gik iøvrigt sin egen Vej. Værket blev fordelt til at danne 8 Bind. Der blev udarbejdet Indholdsfortegnelser til hvert Bind, og disse Fortegnelser bleve trykte i Thieles Bogtrykkeri. Som Titelblade kunde rene Omslag bruges, da de ere smukt udstyrede; kun maatte der trykkes paa Papir, taget fra andre Omslag, Tome-Betegnelserne, som af Bogbinderen kunde klæbes over Leverings-Betegnelserne. Da dette var bragt i Orden, kunde hele Værket afhentes af Bogbinderen, og hans Arbejde begynde. At det har været et betydeligt og besværligt Arbejde, han har havt at udføre, vil kunne sluttet af følgende Opgivelse af Bindenes Størrelse: de ere 28 1/2 Tomme høje, 23 Tommer brede. Det er det største Bogbinder-Arbejde, som i mange Tider er blevet udført for Bibliotheket, og som det har taget Tid, saa har det kostet Penge: Bogtrykkerens Regning var 30 Kr., Bogbinderens 304 Kr., det vil sige 41 Kr. 75 Øre pr. Bind. Men nu er ogsaa det herlige Værk iført en smuk Dragt“.

Emil Gigas

Når man interesserer sig for spanske indslag i Det kongelige Bibliotek, er der et navn som melder sig gang på gang: Emil Gigas (1849–1931). Efter rejser og studier i de romanske lande blev han 1883 dr. phil. på en bog om grev Bernardino de Rebolledo, spansk gesandt i Danmark under Frederik III. Samme år blev Gigas ansat på Det kongelige Bibliotek. Han kan således have været med til at skaffe Hellemanns mange bøger i hus, ligesom han måske stod bag den indviklede procedure med indbindingen af Monumentos arquitectonicos de España. Senere katalogiserede han i tre bind Håndskrifter vedr. Norden, fremdrog fra samlingerne de første udkast til Bayles Dictionnaire, breve fra lærde (Lettres inédites de quelques savants espagnols du XVIe siècle). Bogen om Spanien i 1789 blev udarbejdet på grundlag af Moldenhawers breve og svært læselige rejsenotater. Allerede i 1885 havde Gigas berettet „Über eine Sammlung spanischer Romanzen in fliegenden Blättern in der Kgl. Bibliothek zu Kopenhagen“, og han fortsatte med i andre europæiske tidsskrifter at skrive om sine fund, f.eks. i Revue hispanique om Lope de Vega, og om Otto Sperlings oplevelse af Spanien, eller han gav en indgående beskrivelse af 13 spanske manuskripter i den Arnamagnæanske samling. De var kommet til Danmark via den nævnte gesandt i Madrid Cornelius Lerche, og Gigas var i stand til at henføre 9 af dem til den overdådige samling, som den uheldige statsmand Olivares havde efterladt sig.

Når Gigas arbejdede sig ned i bibliotekets bogdynger og bragte det bedste frem i lyset, følte han sig som manden med ploven, der bereder jordbunden for de kommende høstfolk (skrev han en gang med henrydning til et digt af Grillparzer). Det skulle ses som forstudier, som andre kunne gå videre med. Den smukkeste skildring af Gigas findes i H.A. Paludans artikel i Dansk biografisk Leksikon, som yderligere henviser til hans oversættelser, selvstændige bøger og alsidige virke udenfor det spanske.¹⁵⁾

Man har – og med rette – betegnet Emil Gigas som Danmarks eneste store hispanist.¹⁶⁾ Studiet af spansk var i løbet af det 19. århundrede ude i Europa blevet et fag, som var organiseret med lærestole, tidsskrifter og biblioteker. Med fodfæste i de københavnske samlinger arbejdede han med førstehånds-materiale, forstod at finde frem, forklare, sammenligne og publicere.

Tiden var nu en anden end dengang disse arkiver blev til og bogskattene kom til landet. For i det 19. århundrede var den gamle stor-

magt ikke mere en trussel; dens ubønhørlige enevælde, der blev udøvet i kristendommens navn, hørte nu fortiden til. Den var ikke længere en levende magtfaktor, men var i stedet blevet genstand for historisk forskning. Samlere og biblioteker anskaffede nu gode litterære tekster og monografier på videnskabeligt niveau. Landet var stadig et fængslende og interessant område, men var endt med at være et fag, et land blandt andre lande, endda et af de fjernere.

Emil Gigas tegnet af Hans Tegner. Uden år

NOTER

Nærværende artikel fremkom i en kortere og mere foreløbig version i Bogens Verden 1991: nr. 3, s. 202-05, desværre med en misvisende overskrift, der skulle have været: Spaniens magt og afmagt – set gennem de danske kongers bibliotek.

(1) Carl S. Petersen: Afhandlinger til dansk Bog- og Bibliotekshistorie (1949) s. 117f. – (2) Samme bog s. 144; om forholdet til Peder Resen se s. 136-137. – (3) Ellen Jørgensen i Danske Magazin 6.rk., 3.bd. (1923), s. 175-82. – (4) Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen, 19. årgang. (1932), s. 5. – (5) Revue hispanique vol. 23 (New York 1910) samt Fund og Forskning bd. 17 (1970), s. 41-45. – (6) Catalogus librorum sel. bibliothecæ raræ ... Laurentii Ulfeldii ... (1662), (Hielmstjerne 1347, 4°). Karel van Manders to portrætter af Laurids Ulfeldt er gengivet s. 465 i Povl Eller: Kongelige portrætmalere i Danmark 1630-82, (1971). S. 248-52 redegøres for de to billeders historie, før de 1955 fra udlandet blev erhvervet til Frederiksborgmuseet. – (7) Bøggild-Andersen i Dansk biografisk Leksikon, bd. 14 (1938), s. 269; Lerches brev er citeret s. 135 i Carl S. Petersens afhandlinger (note 1) – (8) Historiske Efterretninger om det store kongelige Bibliothek i Kiøbenhavn. Ved E.C. Werlauff. 2. Udg. 1844, s. 95-96. – (9) Hielmstjerne 1323, 4°.

(10) Fund og Forskning bd. 22 (1975-76), s. 121-76. Se også K.F. Plesner: Danske bogsamlere i det nittende århundrede (1957), s. 26-28 ligesom Sagregister i Ada Adlers monografi: D.G. Moldenhawer og hans Haandskriftsamling (1917). – (11) En theologisk Professors diplomatiske Mission, i Historisk Tidsskrift 8. rk., bd. 1 (1907), s. 185-253, og bd. 2 (1909), s. 264-272. – (12) L.P. Bigaard: Rye-Sonnerup. Træk af Soggenes Historie (1941), s. 39. – Plesners i note 10 nævnte bog har s. 114-15 mange eksempler på, hvad Helleman ejede af bøger udenfor det spanske. – (13) Citeret efter E. Gigas: Litteratur og Historie, 1. Samling (1908), s. 198. – I samme bog, s. 19, omtales hvad Holberg havde af spansk i sit bibliotek, bl. a. Mateo Alemáns roman Guzmán de Alfarache, købt for 8 skilling. – (14) Aarsberetninger og Meddelelser fra Det store kongelige Bibliothek, udg. af Chr. Bruun, 3. bd. (1890) s. CCCIII; bd. 4 (1898) har s. CXVII den efterfølgende meddelelse om indbindingen af det spanske værk om landets ældste arkitektur. – (15) Carl Roos har i sine Livserindringer I (1959) s. 186 givet et øjebliksbillede af Emil Gigas. De var kolleger en tid på Det kongelige Bibliothek: „Virkende som fortid var Emil Gigas, hvis navn betyder kæmpe og som svarede dertil. Han var en erudit humanist, en æstetisk nyder af ånd, en elsker af alle skønne kunster og mest af alle musikken. Det var ikke til at se på ham: med sine lange storkeben, sine høje skuldre og arme, der syntes at føre en selvstændig eksistens, mindede han om en bjergtroid, der uforvarende var kommet ud i solen“. – (16) Gustav Henningsen i Fund og Forskning, bd. 22 (1975-76), s. 121.